

Processrättsliga frågor

Sammanfattning

I detta ärende behandlar utskottet ett antal motionsyrkanden som väckts under den allmänna motionstiden år 2000 och som tar upp processrättsliga frågor. Motionerna rör bl.a. rätten till domstolsprövning, avskaffande av specialdomstolarna, frågor rörande nämndemän samt straffprocessuella tvångsmedel.

Utskottet avstyrker samtliga motioner.

I ärendet finns åtta reservationer (m, v, kd, mp och fp) samt ett särskilt yttrande (m, kd, c och fp).

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	1
Innehållsförteckning.....	2
Utskottets förslag till riksdagsbeslut.....	3
Utskottets överväganden	5
Vissa domstolsfrågor.....	5
Rätten till domstolsprövning.....	5
Avskaffande av specialdomstolarna	7
Inrättande av jourdomstolar.....	8
Ersättning till vittnen	10
Nämndemän.....	10
Rekrytering av och ersättning till nämndemän	10
Fortbildning för nämndemän	11
Straffprocessuella tvångsmedel	12
Hemliga tvångsmedel	12
Tvångsmedicinering	13
Övriga frågor	15
Preskriptionsavbrott.....	15
Strafföreläggande.....	17
Rättsintyg.....	18
Rättshjälp vid s.k. pisksnärtsskador	19
Reservationer.....	22
1. Rätten till domstolsprövning (punkt 1) (kd, fp).....	22
2. Avskaffande av specialdomstolarna (punkt 2) (m).....	22
3. Ersättning till vittnen (punkt 4) (m).....	23
4. Hemliga tvångsmedel (punkt 8) (v).....	23
5. Hemliga tvångsmedel (punkt 8) (mp).....	24
6. Tvångsmedicinering (punkt 9) (m).....	25
7. Preskriptionsavbrott (punkt 10) (m)	25
8. Strafföreläggande (punkt 11) (fp).....	26
Särskilt yttrande.....	27
Nämndemän (punkterna 5–7) (m, kd, c, fp).....	27
Bilaga	
Förteckning över behandlade förslag.....	28
Motioner från allmänna motionstiden.....	28

Utskottets förslag till riksdagsbeslut

1. Rätten till domstolsprövning

Riksdagen avslår motionerna 2000/01:Ju809 och 2000/01:Ju933 yrkande 18.

Reservation 1 (kd, fp)

2. Avskaffande av specialdomstolarna

Riksdagen avslår motion 2000/01:Ju403.

Reservation 2 (m)

3. Inrättande av jourdomstolar

Riksdagen avslår motionerna 2000/01:Ju814 och 2000/01:Ju817.

4. Ersättning till vittnen

Riksdagen avslår motion 2000/01:Ju930 yrkande 11.

Reservation 3 (m)

5. Rekrytering av nämndemän

Riksdagen avslår motionerna 2000/01:Ju406, 2000/01:Ju413 och 2000/01:Ju933 yrkande 20.

6. Ersättning till nämndemän

Riksdagen avslår motion 2000/01:Ju913 yrkande 14.

7. Fortbildning för nämndemän

Riksdagen avslår motion 2000/01:Ju417.

8. Hemliga tvångsmedel

Riksdagen avslår motionerna 2000/01:Ju304 yrkande 1, 2000/01:Ju804 och 2000/01:Ju933 yrkande 30.

Reservation 4 (v)

Reservation 5 (mp)

9. Tvångsmedicinering

Riksdagen avslår motion 2000/01:Ju931 yrkande 7.

Reservation 6 (m)

10. Preskriptionsavbrott

Riksdagen avslår motion 2000/01:Ju930 yrkande 6.

Reservation 7 (m)

11. Strafföreläggande

Riksdagen avslår motion 2000/01:Ju933 yrkande 11.

Reservation 8 (fp)

12. Rättsintyg

Riksdagen avslår motionerna 2000/01:Ju813, 2000/01:So450 yrkande 8 och 2000/01:So545 yrkande 15.

13. Rättshjälp vid s.k. pisksnärtskador

Riksdagen avslår motion 2000/01:So301 yrkande 3.

Stockholm den 3 maj 2001

På justitieutskottets vägnar

Fredrik Reinfeldt

Följande ledamöter har deltagit i beslutet: Fredrik Reinfeldt (m), Ingvar Johnsson (s), Märta Johansson (s), Margareta Sandgren (s), Alice Åström (v), Ingemar Vänerlov (kd), Ann-Marie Fagerström (s), Maud Ekendahl (m), Helena Zakariasén (s), Morgan Johansson (s), Yvonne Oscarsson (v), Ragnwi Marcelind (kd), Jeppe Johnsson (m), Kia Andreasson (mp), Gunnel Wallin (c), Anita Sidén (m) och Staffan Werme (fp).

Utskottets överväganden

I detta betänkande behandlar utskottet ett antal motioner med anknytning till processrättsliga frågor. Motionerna har väckts under den allmänna motionstiden år 2000.

Vissa domstolsfrågor

Rätten till domstolsprövning

Utskottets förslag i korthet

Utskottet föreslår att riksdagen avslår motionsyrkanden om att utöka möjligheterna till överprövning av domstolsavgöranden. Jämför reservation 1 (kd, fp).

I motion Ju809 (kd) begärs att kravet på prövningstillstånd vid överklagande av tingsrättens avgöranden i brottmål skall tas bort. I motion Ju933 (fp) efterfrågas ökade möjligheter att få mål prövade i två instanser.

I brottmål krävs prövningstillstånd i vissa fall när en dom överklagas till hovrätt. Sedan år 1993 krävs alltså prövningstillstånd om den tilltalade inte dömts till svårare påföljd än böter eller om han frikänts från ansvar för brott för vilket inte är föreskrivet svårare straff än fängelse sex månader (49 kap. 13 § rättegångsbalken). Innebörden i regleringen är att den tilltalade kan få en fullständig prövning i hovrätten om åtalet bifallits och om påföljden därvid bestämts till någonting annat än böter.

Justitieukskottet behandlade under föregående riksmöte ett liknande yrkande om rätten till domstolsprövning (bet. 1999/2000:JuU4 s. 3 f). Då begärdes ett tillkännagivande av innebörd att rätten till domstolsprövning inte får urholkas, något motionärerna menade i viss mån redan skett genom bl.a. krav på prövningstillstånd vid överklaganden.

Av grundläggande betydelse för frågan om rätt till domstolsprövning är den europeiska konventionen av den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Konventionen med dess tilläggsprotokoll gäller enligt lagen (1994:1219) sedan den 1 januari 1995 som lag här i riket.

Enligt artikel 6.1 i Europakonventionen skall var och en, vid prövning av hans civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol som upprättats enligt lag. En utförlig redogörelse för den närmare innebörden av artikeln, liksom för exempel på de svenska lagstiftningsåtgärder som föranletts av konventionens krav, finns i justitieukskottets ovan nämnda betänkande.

Hovrättsprocessutredningen uttalade i sitt betänkande Ett reformerat hovrättsförfarande (SOU 1995:124) att Europakonventionen inte torde hindra att det i svensk rätt införs ett system med krav på prövningstillstånd med möjlighet till s.k. ändringsdispens vid fullföljd av talan från tingsrätt till hovrätt i brottmål. Eftersom konventionen inte föreskriver någon rätt till överklagande av domar i tvistemål, kunde den inte heller anses lägga hinder i vägen för krav på prövningstillstånd när sådana mål fullföljs från tingsrätt till hovrätt (SOU 1995:124 s. 159 f).

Vid behandlingen av föregående års motion delade utskottet motionärernas uppfattning angående betydelsen av rätten till domstolsprövning. Rätten till domstolsprövning, framhöll utskottet, är i själva verket en förutsättning för att man skall kunna tala om en rättsstat. Enligt utskottets mening är den rätt till domstolsprövning som följer av såväl Europakonventionen som rättsstatens principer tillgodosedd i svensk rätt när det gäller anklagelser för brott och tvister mellan enskilda. Utskottet pekade också på att svensk lagstiftning under senare år utformats så att även förvaltningsbeslut som rör ett enskilt subjekts civila rättigheter och skyldigheter skall kunna domstolsprövas. Mot denna bakgrund ansåg utskottet att det saknades anledning för riksdagen att förorda några åtgärder med anledning av motionen, och den avstyrktes i denna del.

Det finns enligt utskottets mening inte anledning att inta någon annan hållning i frågan med anledning av de nu väckta motionsyrkandena. Utskottet föreslår att riksdagen avslår motion Ju809 samt motion Ju933 i här aktuell del.

Slutligen skall i sammanhanget nämnas att regeringen – på grundval av Hovrättsprocessutredningens ovannämnda betänkande – våren 1997 föreslog ett system med generell prövningstillstånd i ledet mellan tingsrätt och hovrätt (prop. 1996/97:131 Prövningstillstånd i hovrätten). Emellertid återkallades propositionen sedan det visat sig att erforderligt stöd inte fanns i riksdagen (regeringens skrivelse 1996/97:168). Inte minst från domstolshåll har även härefter efterlysts regeländringar som på olika sätt är avsedda att begränsa hovrätternas befattning med målen till vad som kan vara motiverat i det enskilda fallet. En arbetsgrupp, i vilken samtliga hovrätter varit representerad, har bl.a. föreslagit en något utvidgad tillämpning av dagens regler om prövningstillstånd (Hovrätternas processgrupp, promemorian Effektivare hovrättsförfarande, dnr Ju1999/4445). Av den till riksdagen nyligen överlämnade skrivelsen Reformeringen av domstolsväsendet – information och uppföljning av handlingsplanen (skr. 2000/01:112, s. 34) framgår att det inom Regeringskansliet för närvarande pågår ett arbete med att på grundval av Hovrättsprocessutredningens och processgruppens olika förslag ta fram en departementspromemoria om hur hovrättsprocessen bör se ut i framtiden. Promemorian beräknas bli remitterad under första halvåret 2001.

Avskaffande av specialdomstolarna

Utskottets förslag i korthet

Utskottet anser att de specialdomstolar som i dag finns kvar bör bedömas utifrån sina egna meriter och anser därför att riksdagen skall avslå ett yrkande om att avskaffa samtliga sådana domstolar. Jämför reservation 2 (m).

I motion Ju403 (m) yrkas att special- och partssammansatta domstolar skall avvecklas och att deras uppgifter skall övertas av de allmänna domstolarna.

De helt fristående specialdomstolar som finns i dag är Patentbesvärsrätten, Marknadsdomstolen och Arbetsdomstolen. De tre domstolarna är belägna i Stockholm och deras domkretsar omfattar hela riket. Såväl Arbetsdomstolen som Marknadsdomstolen är i vissa typer av mål den enda instansen. Deras avgöranden kan emellertid komma under Högsta domstolens eller Regeringsrättens prövning vid frågor om resning och återställande av försutten tid.

I Arbetsdomstolen utövas beslutanderätten av lagfarna ledamöter tillsammans med s.k. intresseledamöter.

Under början av 1990-talet avvecklades flera specialdomstolar, nämligen försäkringsrätterna, Försäkringsöverdomstolen och Bostadsdomstolen.

Regeringen gjorde i sin skrivelse Reformeringen av domstolväsendet – en handlingsplan (1999/2000:106) bedömningen att den dömande verksamheten i landet så långt som möjligt bör ske i de allmänna domstolarna eller de allmänna förvaltningsdomstolarna. Regeringen anförde bl.a. att en allomfattad princip under det senaste decenniet varit att specialdomstolar utanför de bägge domstolsslagen bör undvikas. Regeringen uttalade bl.a. att personalför-sörjning, ökad flexibilitet, minskad sårbarhet och högre effektivitet talade för en lösning med en sammanhållen organisation. I sin till riksdagen nyligen överlämnade skrivelse om information och uppföljning av handlingsplanen har regeringen vidhållit denna inställning (skr. 2000/01:112 s. 54).

Regeringen tillsatte med denna inriktning en utredning om Patentbesvär-srätten (dir. 1999:28). Utredningsarbetet har bedrivits under namnet 1999 års patentprocessutredning och ett betänkande har nyligen överlämnats till rege- ringen (SOU 2001:33). Där föreslås bl.a. att den verksamhet som för närva- rande bedrivs i Patentbesvärsrätten förs över till Stockholms tingsrätt. En konsekvens av förslaget blir att Patentbesvärsrätten upphör. Efter sedvanligt remissförfarande avser regeringen att ta ställning till vilka förändringar som bör genomföras.

Även utskottet har tidigare intagit en restriktiv hållning till specialdomsto- lar. Våren 1994 uttalade sålunda utskottets dåvarande majoritet att speci- aldomstolar i möjligaste mån borde avskaffas (bet. 1993/94:JuU31 s. 9). I en reservation anförde dock den socialdemokratiska minoriteten att varje speci- aldomstols fortsatta verksamhet borde bedömas efter dess egna meriter och inte utifrån principiella ståndpunkter.

Våren 1998 behandlade utskottet en motion liknande den nu aktuella (bet. 1997/98:JuU24 s. 12 f). Utskottet ansåg då att det fanns anledning att se mera

nyanserat på frågan om specialdomstolar. Dessa fick nämligen anses besitta en särskild kompetens som leder till att målen behandlas skickligt, snabbt och ekonomiskt effektivt. De återstående specialdomstolarnas fortsatta verksamhet borde bedömas efter sina egna meriter och inte endast utifrån principiella ståndpunkter.

Vad gällde Patentbesvärsträtten ansåg utskottet att det då pågående beredningsarbetet borde avvaktas. Några skäl att förorda ett avskaffande av Marknadsdomstolen eller Arbetsdomstolen kunde utskottet inte finna. Utskottet avstyrkte den då aktuella motionen.

Utskottet har även vid de två senaste riksmötena haft att ta ställning till motionsyrkanden motsvarande de nu ifrågavarande. Utskottet har då stått fast vid uppfattningen att specialdomstolarna även i framtiden får bedömas på sina egna meriter och avstyrkt motionsyrkandena (se senast bet. 1999/2000:JuU4 s. 11 f).

Utskottet vidhåller denna sin uppfattning och avstyrker motion Ju403.

Inrättande av jourdomstolar

Utskottets förslag i korthet

Utskottet föreslår att riksdagen avslår motionsönskemål om att införa jourdomstolar.

I motionerna Ju814 (c) och Ju817 (s) anförs att det bör inrättas jourdomstolar för handläggningen av s.k. bagatellartad brottslighet respektive för ungdomsmål. I den förstnämnda motionen anförs att en särskild rättegångsutredning bör utreda frågan.

Frågan om att inrätta jourdomstolar är inte ny. I olika sammanhang har önskemål framförts om att sådana skall inrättas för en särskilt snabb handläggning av vissa måltyper. Eftersom det anses särskilt viktigt att ungdomskriminaliteten möts med en snabb reaktion från samhällets sida är mål med unga lagöverträdare en kategori mål som därvid nämnts särskilt.

I samband med att den s.k. ungdomsmålsreformen genomfördes år 1995 tog regering och riksdag ställning till att jourdomstolar inte skulle inrättas för handläggning av mål med unga lagöverträdare (prop. 1994/95:12 s. 34 f, bet. JuU1, rskr. 39). Till samma slutsats kom utredningen om handläggningen av ungdomsmål år 1999 (SOU 1999:108 s. 109). Även om lagföringen av unga – som det i båda fallen varit fråga om – går snabbt, har det inte ansetts vara nödvändigt att den unge tas direkt från brottsplatsen till domstolen. Det bakomliggande kriminalpolitiska syftet med ungdoms- eller jourdomstolar för handläggning av ungdomsmål bör i stället tillgodoses genom att handläggningen i den vanliga brottmålsordningen går så fort som möjligt.

Regeringen förde inte frågan om jourdomstolar vidare när den behandlade 1999 års betänkande. Inte heller aktualiserades frågan om jourdomstolar vid handläggningen av ungdomsmål motionsvägen när riksdagen nyligen behandlade propositionen (prop. 2000/01:56, bet. JuU18).

I samband med 1995 års lagstiftningsärende påpekade regeringen att ambitionen att engagera vårdnadshavare och liknande i lagföringen i praktiken försvåras om åtgärder skall vidtas inom mycket korta tidrymder. Sådana svårigheter kan också befaras när det gäller socialtjänstens medverkan. Slutligen anförde regeringen att lagföringen inte får gå så snabbt att den påtagligt försvårar målsägandens möjligheter att få sina skadeståndsanspråk prövade i rättegången.

Utskottet hade under föregående riksdagsår att ta ställning till ett motionsyrkande om att inrätta jourdomstolar i ungdomsmål (bet. 1999/2000:JuU16 s. 17 f). Även om det är viktigt med en snabb handläggning ansåg utskottet att det inte kunde bortse från de ovannämnda svårigheter som pekades på i samband med 1995 års lagstiftning. I avvaktan på beredningen av betänkandet om handläggning av ungdomsmål var utskottet inte berett att inta någon annan ståndpunkt och avslag motionen i denna del.

Andra skäl mot ett system med jourdomstolar som framförts – och som får anses äga sin giltighet även vid andra måltyper än ungdomsmål – är de praktiska problem som kan uppstå med att genomföra vittnes- och målsägandeförhör nattetid. Vidare skulle säkerligen många av de misstänkta och andra som skall höras vara påverkade av alkohol eller narkotika. Andra svårigheter uppkommer när det gäller att snabbt få fram den personutredning som kan behövas för att avgöra påföljdsfrågan (prop. 1994/95:12 s. 34 f).

De ovan beskrivna svårigheterna är enligt utskottets mening av sådant slag att de talar mot ett införande av jourdomstolar. Utskottet avstyrker motionerna Ju814 och Ju817.

I sammanhanget bör dock nämnas att en annan fråga är det krav på snabbhet i brottmålsförfarandet som allmänt får anses vara påkallat. Här vidtas för närvarande ett antal åtgärder för att bl.a. korta handläggningstiderna i brottmål. Som exempel kan nämnas att regeringen i december förra året tillsatte en särskild beredning för rättsväsendets utveckling (dir. 2000:90). Beredningens uppdrag kan beskrivas så att den skall undersöka möjligheterna att – med bibehållen rättssäkerhet – öka effektiviteten och kvaliteten i rättsväsendets arbete. En av de huvuduppgifter som lagts på beredningen är att undersöka möjligheterna att förkorta genomströmningstiderna i brottmål.

Som exempel på åtgärder som vidtagits för att korta handläggningstiderna i brottmål kan nämnas projektet KLÖS (Kvickare Lagföring genom Ökad Samverkan) i Jönköpings län, som involverar polis, åklagare, domstolar och kriminalvård. Också i Handen bedrivs ett projekt för snabbare lagföring (SL-projektet) i samverkan mellan myndigheterna inom rättsväsendet.

Ersättning till vittnen

Utskottets förslag i korthet

Utskottet föreslår att riksdagen avslår ett yrkande om att höja ersättningen till vittnen, eftersom ersättningen höjts relativt nyligen. Jämför reservation 3 (m).

I motion Ju930 (m) förordas att vittnen får rätt till ersättning för förlorad arbetsinkomst vid väntetid.

För de fall där ersättning till vittnen enligt lag eller annan författning skall utgå av allmänna medel gäller förordningen (1982:805) om ersättning av allmänna medel till vittnen, m.m. Av förordningens 1 § framgår att ersättningen kan avse nödvändiga kostnader för resa (reseersättning) och uppehälle (traktamente) samt ersättning för mistad inkomst eller annan ekonomisk förlust (ersättning för tidsspillan). Ersättning för inställelse, som inte skett yrkesmässigt, utgör inte skattepliktig inkomst. Enligt 5 § får ersättning för tids-spillan betalas till den som på grund av inställelsen mister inkomst eller gör annan ekonomisk förlust. Ersättningen får bestämmas till det belopp som motsvarar den faktiska förlusten, dock högst 700 kr per dag. Högre belopp kan i vissa fall betalas till den som är bosatt på utrikes ort.

Förordningens regler om ersättning för förlorad inkomst skiljer alltså inte mellan den tid ett vittne får vänta och den tid han faktiskt avlägger sitt vittnesmål.

Utskottet tog ställning till ett yrkande motsvarande det nu framställda vid behandlingen av budgetpropositionen för år 2000. Utskottet framförde då att den i likhet med motionärerna ansåg det vara angeläget för rättsväsendets funktion att vittnen får ersättning för den inkomst de kan förlora till följd av att de är skyldiga att inställa sig vid domstol. Utskottet anförde att regeringen emellertid då nyligen hade höjt den skattefria ersättningen för inkomstförlust och ansåg inte att ytterligare höjningar kunde anses påkallade. Motionsyrkandet avstyrktes (bet. 1999/2000:JuU1 s. 66).

Inte heller nu anser utskottet det vara påkallat med någon höjning av vittnesersättningen och avstyrker motion Ju930 i denna del.

Nämndemän

Rekrytering av och ersättning till nämndemän

Utskottets förslag i korthet

Utskottet föreslår att riksdagen avslår motionsyrkanden om att se över tillsättningsförfarandet av nämndemän med hänvisning till att en utredning nyligen tillsatts. Vidare anser utskottet att ett motionsyrkande om ändrade ersättningsregler bör avslås i avvaktan på resultatet av utredningen.

I motionerna Ju406 (fp), Ju413 (s) och Ju933 (fp) begärs en översyn av tillsättningsförfarandet av nämndemän för att åstadkomma en för befolkningen mer representativ nämndemannakår. I motion Ju913 (kd) begärs att hemarbetande nämndemän skall erhålla ersättning för barnomsorgskostnader.

Utskottet har behandlat frågor kring rekryteringen av liksom ersättningen till nämndemän vid åtskilliga tillfällen. I betänkande 1999/2000:JuU1 finns en utförlig redogörelse för gällande bestämmelser. Därefter har frågan om ersättning även behandlats av utskottet i betänkande 1999/2000:JuU22 (s. 16).

Regeringen har nyligen tillsatt en parlamentarisk kommitté med uppdrag att se över rekryteringen av nämndemän (dir. 2000:79). I syfte att åstadkomma en mer allsidig sammansättning av nämndemännen skall kommittén överväga hur man i högre grad än i dag skall kunna rekrytera nämndemän som inte har sin bakgrund i partipolitisk verksamhet. För att säkerställa att uppdraget som nämndeman cirkulerar i betydligt större omfattning än i dag, att sammansättningen av nämndemännen speglar befolkningen och att samtliga delar av en domstols upptagningsområde blir representerat skall kommittén överväga vilka förändringar av regelverket som krävs och vilka övriga insatser som är nödvändiga. Kommittén bör enligt direktiven särskilt överväga om en begränsning av valbarheten som nämndeman till exempelvis två mandatperioder skall införas. I uppdraget ingår vidare att pröva ersättningsreglerna för nämndemän. Uppdraget skall redovisas senast den 30 juni 2002.

Genom tillsättandet av den parlamentariska kommittén anser utskottet att motionerna Ju406 och Ju413 liksom Ju933 i här aktuell del får anses vara tillgodosedda och bör avslås.

Enligt utredningsdirektiven skall bl.a. frågan om ersättning till nämndemän ses över. Utredningsarbetet bör enligt utskottets mening avvaktas, och utskottet föreslår att även yrkandet i motion Ju913 om ersättning till hemarbetande nämndemän avslås.

Fortbildning för nämndemän

Utskottets förslag i korthet

Utskottet föreslår att riksdagen avslår en motion om fortbildning för nämndemän, eftersom det numera framgår av domstolarnas instruktioner att domstolscheferna skall svara för att nämndemän får introduktionsutbildning och regelbunden information.

I motion Ju417 (c) framhålls att nämndemän bör erhålla introduktion och kontinuerlig fortbildning.

Även frågan om utbildning för nämndemän har tidigare varit föremål för behandling i utskottet vid ett stort antal tillfällen. I sitt betänkande 1997/98:JuU1 (s. 48 f) underströk utskottet att nämndemän deltar i domstol i egenskap av lekmän. Utskottet uttalade vidare att en mera omfattande utbildning av nämndemän knappast var förenlig med lekmanrollen. Utskottet ville ändå framhålla att nämndemän måste få en sådan grundläggande utbildning att de kunde utföra sitt uppdrag på det sätt lagstiftaren avsett. Denna

grundläggande utbildning borde ha samma innehåll för nämndemän i hela landet. Härutöver var det nödvändigt att nämndemän erhöll fortlöpande information om mera omfattande förändringar inom de rättsområden som de kom i kontakt med. Enligt utskottets mening måste denna utbildning och information äga rum i reglerade former. För nyvalda nämndemän borde det alltså ordnas en introducerande utbildning som skulle ha samma innehåll för nämndemän i hela riket. Nämndemännen skulle vidare erhålla fortlöpande information. Ansvaret för denna utbildning och information borde åvila Domstolsverket. Det ankom på regeringen att utfärda erforderliga föreskrifter. Vad utskottet anförde gav riksdagen regeringen som sin mening till kända (rskr. 1997/98:87).

Domstolsverket redovisade därefter, på regeringens uppdrag, dels i vilken utsträckning utbildning och information erbjöds nämndemän, dels en plan för introduktionsutbildning och fortbildning av nämndemän. Enligt planen borde utbildning och information ombesörjas av domstolarna. Introduktionsutbildning bör erbjudas nytillträdda nämndemän, medan fortlöpande information borde lämnas vid årliga sammanträffanden mellan företrädare för domstolen och nämndemännen.

När utskottet senast behandlade frågan om utbildning av nämndemän – i betänkande 1998/99:JuU1 (s. 30 f) – bereddes frågan i Justitiedepartementet. Utskottet konstaterade att riksdagen redan uttalat sig på ett sätt som tillgodosåg motionärens önskemål och avstyrkte de aktuella motionsyrkandena.

Regeringen har härefter ändrat i domstolarnas instruktioner så att lagmännen vid tingsrätterna respektive länsrätterna samt hovrätterna och kammarrätterna, efter samråd med Domstolsverket, skall svara för att nämndemän får introduktionsutbildning och regelbunden information.

Genom de åtgärder som på utskottets initiativ vidtagits och genom ändringarna i domstolsinstruktionerna anser utskottet att önskemålet i motion Ju417 får anses vara tillgodosett. Motionen bör enligt utskottets mening avslås.

Straffprocessuella tvångsmedel

Hemliga tvångsmedel

Utskottets förslag i korthet

Mot bakgrund av att frågan om hemliga tvångsmedel för närvarande bereds i Regeringskansliet föreslår utskottet att riksdagen avstyrker ett antal motionsyrkanden som har anknytning till bl.a. frågan om buggning. Jämför reservationerna 4 (v) och 5 (mp).

I några motioner behandlas frågor om hemliga tvångsmedel. I motionerna Ju304 (s) och Ju933 (fp) anser motionärerna att buggning bör tillåtas i kampen mot den grova brottsligheten. I motion Ju804 (v) begärs bl.a. en oberoende utvärdering av de hemliga tvångsmedlen, en lagreglering av samtliga

hemliga tvångsmedel liksom av användandet av s.k. överskottsinformation samt inrättande av ett oberoende kontrollorgan.

I april förra året presenterade regeringen en lagrådsremiss om hemlig avlyssning m.m. I remissen föreslog regeringen bl.a. att buggning skulle införas som ett nytt hemligt tvångsmedel, benämnt hemlig avlyssning, vid vissa typer av brott och under vissa förutsättningar. Vidare föreslog regeringen vissa utvidgningar av tvångsmedlen hemlig kameraövervakning, hemlig teleavlyssning och hemlig teleövervakning. Här kan också nämnas att det enligt förslaget skulle införas ett system med offentliga ombud i ärenden om hemliga tvångsmedel i syfte att öka enskildas rättssäkerhet. Förslagen byggde på Buggningsutredningens betänkande Om buggning och andra hemliga tvångsmedel (SOU 1998:46) och remissbehandlingen av detsamma.

Lagrådet gjorde den bedömningen att hemlig avlyssning bör kunna godtas som nytt straffprocessuellt tvångsmedel med väsentligen det föreslagna tillämpningsområdet, om behovet är reellt och starkt. En förutsättning var dock enligt Lagrådet att tvångsmedelsanvändningen är förenad med tillräckliga rättssäkerhetsgarantier. Här pekade Lagrådet på svagheter i remissförslaget bl.a. såvitt gällde systemet med offentliga ombud.

En särskild fråga var behandlingen av s.k. överskottsinformation, dvs. uppgifter om t.ex. andra brott än det som föranlett tvångsmedlet. Den stora bristen i remissen ansåg Lagrådet vara avsaknaden av en utförligare reglering angående behandlingen av överskottsinformation. Lagrådet framhöll särskilt att denna fråga måste lösas; detta var enligt Lagrådet en förutsättning för att en lagstiftning om buggning skall kunna godtas.

Inom Justitiedepartementet pågår nu den fortsatta beredningen av lagstiftningsärendet. Bland annat skall frågan om en lagreglering av överskottsinformation utredas.

Enligt utskottets mening bör det pågående utredningsarbetet inte föregripas. Motionerna Ju304 och Ju933 i nu aktuella delar, liksom motion Ju804, bör avslås.

Tvångsmedicinering

Utskottets förslag i korthet

Utskottet föreslår att riksdagen avslår ett motionsyrkande om att tillåta tvångsmedicinering med kräkmedel i syfte att säkra bevisning om narkotikabrott. Skälet för avslag är att Narkotikakommissionens förslag om sådan tvångsmedicinering för närvarande bereds i Regeringskansliet. Jämför reservation 6 (m).

I motion Ju931 (m) yrkas att en misstänkt bör kunna ges kräkmedel i syfte att säkra bevisning om narkotikabrott när den misstänkte svält narkotikan.

Regler om undersökning av människokroppen vid brottsmisstanke finns i 28 kap. 12 § rättegångsbalken. Av paragrafen, jämförd med 28 kap. 11 § rättegångsbalken, framgår att kroppsbesiktning får göras på den som skäligen kan misstänkas för ett brott på vilket fängelse kan följa för att söka efter före-

mål som kan tas i beslag eller annars för att utröna omständigheter som kan vara av betydelse för utredning av brottet. Med kroppsbesiktning avses undersökning av människokroppens yttre och inre samt tagande av prov från människokroppen samt undersökning av sådana prov. En undersökning får inte utföras så att den undersökte riskerar framtida ohälsa eller skada.

Av 28 kap. 13 § rättegångsbalken följer att förordnande om kroppsbesiktning meddelas av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten. Är fara i dröjsmål, får beslutet fattas av polisman. Annan mera ingående undersökning än blodprov får endast utföras av läkare. Vid kroppsbesiktning, liksom vid användning av övriga straffprocessuella tvångsmedel, råder den s.k. proportionalitetsprincipen. Sådan besiktning får sålunda beslutas endast om skälen för den uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden medför för den misstänkte eller för något annat motstående intresse (28 kap. 13 § första stycket rättegångsbalken jämförd med 28 kap. 3 a § samma balk).

Rättegångsbalkens bestämmelser om kroppsbesiktning erhöll – med visst undantag som här saknar intresse – sin nuvarande utformning genom lagstiftning år 1993 (prop. 1993/94:24, JuU7, rskr. 67). I den promemoria som låg till grund för propositionen – Ändrade regler om kroppsvisitation och kroppsbesiktning, m.m. (Ds 1991:56) – föreslogs att den misstänkte skulle kunna medicineras mot sin vilja om förfarandet påtagligt skulle underlätta möjligheterna att utföra en kroppsbesiktning. I propositionen anfördes bl.a. att det är ett mycket allvarligt ingrepp i den kroppsliga integriteten att utsätta någon för tvångsmedicinering och att mycket starka skäl därför krävdes för att införa en sådan möjlighet i rättegångsbalken. Enligt departementschefen måste vid en sådan bedömning brottsbekämpande effektivitetshänsyn träda tillbaka. Något förslag om tvångsmedicinering lades därför inte fram i propositionen (prop. s. 48).

Under utskottets behandling av propositionen hade utskottet att ta ställning till en motion, i vilken föreslogs att begreppet kroppsbesiktning skulle omfatta även åtgärder i form av medicinering med kräkmedel samt magpumpning. Utskottet förklarade sig inte ha någon annan uppfattning i denna fråga än vad departementschefen uttalat i propositionen och avstyrkte bifall till motionen (bet. 1993/94:JuU7 s. 7).

I betänkande 1996/97:JuU8 vidhöll utskottet denna uppfattning (bet. s. 4). Motsvarande inställning intog utskottet vid riksmötet 1997/98 (bet. 1997/98:JuU24 s. 15).

Frågan om tvångsmedicinering behandlades därefter av Polisrättsutredningen i dess slutbetänkande Tvångsmedel enligt 27 och 28 kap. RB samt polislagen (SOU 1995:47). Utredningen fann med hänsyn till vad departementschefen anförde i proposition 1993/94:24 inte anledning att närmare beröra frågan om tvångsmedicinering i syfte att genomföra en kroppsbesiktning. Inte heller borde det införas några bestämmelser som skulle göra det möjligt att med stöd av den misstänktes samtycke ge honom medicin för att möjliggöra en kroppsbesiktning. Skillnaden för den misstänkte mellan att bli erbju-

den av polisen att ta t.ex. kräkmedel och att tvingas att ta medlet var nämligen, enligt utredningens uppfattning, mycket liten (SOU 1995:47 s. 337 f).

Polisrättsutredningens slutbetänkande bereds alljämt i Justitiedepartementet.

Narkotikakommissionen har i sitt slutbetänkande Vägvalet – Den narkotikapolitiska utmaningen (SOU 2000:126) föreslagit att det i narkotikastrafflagen (1968:64) skall tas in en bestämmelse om att den som är skäligen misstänkt för narkotikabrott, som inte är ringa, skall kunna ges läkemedel eller liknande vid en kroppsbesiktning. Avsikten är att det vid skäligen misstanke om försäljning av narkotika skall kunna fattas beslut om att använda kräkmedel eller liknande vid kroppsbesiktning i sådana fall där det i dag beslutas om att placera den misstänkte på s.k. tulltoalett. Däremot anser kommissionen inte att kräkmedel skall få användas när misstanken avser en köpare som svalt narkotika. Beslut om att använda kräkmedel skall fattas av åklagare och åtgärden enligt förslaget genomföras av läkare (betänkandet s. 208 f).

Narkotikakommissionens betänkande är för närvarande föremål för remissbehandling.

Utskottet anser att beredningen av kommissionens förslag bör avvaktas och avstyrker motion Ju931 i nu aktuell del.

Övriga frågor

Preskriptionsavbrott

Utskottets förslag i korthet

Utskottet föreslår att riksdagen avslår ett motionsyrkande om att ändra reglerna om preskription. Utskottet anser att nuvarande reglering är såväl ändamålsenlig som tillräcklig. Jämför reservation 7 (m).

I motion Ju930 (m) begärs att preskriptionsavbrott skall inträda redan när en misstänkt delges förundersökningsprotokollet. Enligt motionärernas uppfattning innebär nuvarande regler inte bara en risk för åtalpreskription utan också för att brottsoffret går miste om brottsskadeersättning enligt brottsskadelagen (1978:413).

Av 35 kap. 1 § brottsbalken framgår att den tidsfrist efter vars utgång påföljd för brott i allmänhet inte kan ådömas, dvs. åtalpreskription inträder, endast kan avbrytas genom att den misstänkte häktas eller erhåller del av åtal för brottet. Frågan om på vilket sätt åtalpreskription skall kunna avbrytas övervägdes ingående under förarbetena till brottsbalken. Departementschefen anförde i denna fråga att det inte fanns tillräckliga skäl att låta delgivning av misstanke om brott vara preskriptionsavbrytande. En sådan ordning skulle i många fall leda till en betydande förlängning av preskriptionsfristerna och kunna leda till processuella komplikationer, t.ex. i frågan om huruvida delgiven misstanke avsett den sedermera åtalade gärningen. Det kunde visserligen inte förnekas att de möjligheter gällande ordning gav den misstänkte att själv

förhindra preskriptionsavbrottet kunde leda till föga tillfredsställande resultat. Enligt departementschefen kunde emellertid varje gränsdragning, hur den än skedde, i enskilda fall medföra mindre gynnsamma konsekvenser (NJA II 1962 s. 564 f).

Utskottet hade vid riksmötet 1997/98 att ta ställning till ett motionsyrkande motsvarande det nu aktuella (1997/98:JuU1 s. 48). Efter att ha erinrat om att en annan ordning finns i skattebrottslagen (1971:69) förklarade utskottet att det inte var berett att frångå den reglering i fråga om åtalspreskriptionen som kommit till uttryck i brottsbalken och avstyrkte det då förevarande motionsyrkandet. Utskottet har vidhållit denna inställning när det under de senaste åren behandlat frågan (se senast bet. 1999/2000:JuU7 s. 26 f), och gör så även nu. Utskottet avstyrker motion Ju930 i nu aktuell del.

Såvitt avser brottskadeersättning antog riksdagen vid riksmötet 1998/99 en lag om ändringar i brottskadelagen (prop. 1998/99:41, bet. JuU20, rskr. 175, SFS 1999:253). Ändringarna i denna del innebar sammanfattningsvis att rätten till brottskadeersättning numera kvarstår under en längre tidsperiod än tidigare. Om allmänt åtal har väckts, skall ansökan om brottskadeersättning göras inom två år från det att dom eller slutligt beslut har vunnit laga kraft. Har allmänt åtal inte väckts men förundersökning inletts, skall ansökan göras inom två år från det att förundersökningen lagts ned eller avslutats. I övriga fall skall ansökan göras inom två år från det att brottet begicks. Om det finns synnerliga skäl, kan dock en ansökan prövas även om den kommit in för sent.

I enlighet med äldre rätt skall alljämt gälla att ansökan prövas endast om brottet har anmälts till polis eller åklagare eller om sökanden visar giltig anledning till att någon sådan anmälan inte har gjorts.

Genom samma lagstiftningsärende infördes en särskild bestämmelse om preskription av fordran på brottskadeersättning. En fordran på brottskadeersättning skall preskriberas enligt samma regler som gäller för en fordran på skadestånd med anledning av brottet.

Särskilda regler om preskription av skadestånd på grund av brott finns i 3 § preskriptionslagen (1981:130). Dessa preskriptionsregler innebär bl.a. att en fordran på skadestånd i anledning av brott preskriberas tidigast tio år efter brottet men att tiden förlängs i vissa fall. Förlängning kan ske i de fall då tiden för åtalspreskription för brottet är tio år eller längre. Den nya lagregleringen innebär att också preskriptionstiden för anspråk på brottskadeersättning kan förlängas på motsvarande sätt.

Utskottet har behandlat motionsyrkanden motsvarande de nu aktuella vid ett par tidigare tillfällen. Utskottet har då, i fråga om risken för preskription av rätt till brottskadeersättning, anfört att de nya bestämmelserna i brottskadelagen måste anses tillräckliga för att rättsförluster för brottsoffer skall undvikas. Motionsyrkandena har avstyrkts (se senast bet. 1999/2000:JuU7 s. 27).

Utskottet har inte någon annan uppfattning nu och den ovan nämnda motion Ju930 avstyrks även i denna del.

Strafföreläggande

Utskottets förslag i korthet

Utskottet föreslår att riksdagen avslår ett motionsyrkande om att låta strafföreläggande avse även fängelse. Enligt utskottets mening vore det olämpligt bl.a. ur rättssäkerhetssynpunkt. Jämför reservation 8 (fp).

I motion Ju933 (fp) begärs en möjlighet att låta strafföreläggande avse även fängelse.

Strafföreläggande är en summarisk process i vilken åklagaren kan lagföra brott som hör under allmänt åtal. Reglerna om strafföreläggande finns i 48 kap. rättegångsbalken och i strafföreläggandekungörelsen (1970:60).

Strafföreläggande innebär att den misstänkte till godkännande omedelbart eller inom viss tid föreläggs ett bötesstraff efter vad åklagaren anser att brottet bör föranleda. Strafföreläggande får vidare avse villkorlig dom eller sådan påföljd i förening med böter i fall då det är uppenbart att rätten skulle döma till sådan påföljd. Detta gäller dock inte för brott som har begåtts av någon som inte fyllt 18 år eller om det finns anledning att förena den villkorliga domen med föreskrift om samhällstjänst. Vidare kan ett strafföreläggande också omfatta ett enskilt anspråk som avser betalningsskyldighet.

Är ett brott förenat med egendoms förverkande eller annan sådan särskild rättsverkan i form av avgift enligt lagen (1994:419) om brottsofferfond, skall också den särskilda rättsverkan föreläggas den misstänkte till godkännande. Detsamma gäller kostnad för blodprovstagning och blodundersökning som avser den misstänkte och som har gjorts för utredning om brottet.

Ett strafföreläggande utfärdas av åklagare. Strafföreläggandet eller ett skriftligt besked om dess innehåll skall lämnas eller sändas till den misstänkte för godkännande. Har ett strafföreläggande godkänts, gäller det som lagkraftvunnen dom. Godkänner den misstänkte inte föreläggandet, skall åtal normalt väckas. Ett godkännande som sker sedan åklagaren utfärdad stämning eller stämningensansökan är utan verkan.

Utskottet hade under föregående riksmöte att ta ställning till ett motionsyrkande motsvarande det nu framställda. Efter en grundlig redovisning av de gällande bestämmelserna på området – och motiven för dessa – framstod det enligt utskottets mening som klart olämpligt att utvidga tillämpningsområdet för strafföreläggande på det sätt motionärerna begärt. Utskottet anförde att här inte bara bör framhållas att det från rättssäkerhetssynpunkt framstår som oacceptabelt att frihetsberövande skulle kunna ske utan domstolsprövning utan också att allvaret i en gärning som förskyllt fängelse bör inskräpas genom lagföring inför domstol. Härtill kommer, fortsatte utskottet, att det framstår som principiellt felaktigt att i ännu ett avseende ge en åklagare större möjlighet att bestämma påföljd än vad som tillkommer en ensam lagfaren domare. Utskottet avstyrkte motionsyrkandet (bet. 1999/2000:JuU18 s. 4 f).

Utskottet vidhåller denna tidigare inställning och avstyrker motion Ju933 i denna del.

Rättsintyg

Utskottets förslag i korthet

Utskottet understryker vikten av att regeringen påskyndar det utvecklingsarbete som tar sikte på åtgärder för att förbättra kvaliteten på rättsintyg avseende misshandel av kvinnor. Med hänvisning härtill föreslår utskottet att riksdagen skall avslå motioner i frågan.

I motionerna Ju813 (m), So450 (mp) och So545 (c) begärs åtgärder för att förbättra kvaliteten på rättsintyg avseende misshandel av kvinnor.

Av 2 kap. 4 § lagen (1998:531) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område följer att den som i sin yrkesverksamhet inom hälso- och sjukvården utfärdar ett intyg om bl.a. någons hälsotillstånd skall utforma det med noggrannhet och omsorg.

Enligt 2 kap. 3 § förordningen (1998:1513) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område gäller att en läkare eller tandläkare som är verksam inom den offentligt bedrivna hälso- och sjukvården är skyldig att, i den omfattning övriga åligganden i yrkesutövningen inte hindrar det eller det annars inte finns särskilda skäl däremot, utföra undersökningar och avge utlåtande över dessa på begäran av länsstyrelse, domstol, åklagarmyndighet eller polismyndighet.

Socialstyrelsen har utfärdat föreskrifter för hälso- och sjukvårdspersonal om avfattande av intyg m.m. (SOSFS 1981:25). Dessa föreskrifter skall iaktas när rättsintyg utfärdas.

Socialstyrelsen har i samråd med Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Rättsmedicinalverket samt efter hörande av Domstolsverket utfärdat allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott (SOSFS 1997:5). Råden riktar sig till läkare och tandläkare som utfärdar rättsintyg vid utredning av sådana brott. Med rättsintyg förstås i de allmänna råden ett utlåtande av en läkare som grundar sig antingen på läkarens egen eller annan läkares undersökning av en misstänkt eller ett brottsoffer eller på uppgifter om sådana personer i en patientjournal och som är avsett att användas som bevis i brottutredning eller i rättegång. I de allmänna råden behandlas bl.a. hur en skadebeskrivning bör utformas, hur en undersökning bör gå till i vissa fall samt utformningen av själva utlåtandet. Vidare understryks vikten av att den som utfärdar intyget har erforderlig kompetens.

Rättsmedicinalverket (RMV) har prövat ett alternativt sätt att höja standarden på rättsintyg. Läkare i Kalmar och Värmlands län har kontrakterats, fått särskild utbildning och därefter kontinuerligt erhållit stöd från den rättsmedicinska avdelningen i Linköping. Denna har i samråd med berörda polismyndigheter gjort en utvärdering av försöksverksamheten, som visar att en god standard erhållits på de rättsintyg som utfärdats av de kontrakterade läkarna. Enligt vad RMV anför har polisen i alltför ringa utsträckning utnyttjat dessa läkare men polisen önskar att den inledda verksamheten fortsätter (RMV årsredovisning 1999 s. 14).

Utskottet hade att ta ställning till ett yrkande motsvarande de nu aktuella under förra riksmötet. Med hänsyn till den stora betydelse som rättsintyg har vid utredning av vålds- och sexualbrott underströk utskottet den utomordentliga vikten av att intygen håller en för sitt ändamål tillräckligt hög kvalitet. Att de utförliga anvisningar som meddelas inte synes vara tillräckliga för att garantera en sådan kvalitet ingav enligt utskottet betänkligheter. Utskottet såg därför med tillfredsställelse på den försöksverksamhet som RMV inlett, och som nyss beskrivits, och utgick från att RMV skulle följa upp denna och vidta de ytterligare åtgärder som kan visa sig erforderliga. Någon åtgärd av riksdagen ansåg utskottet inte då vara nödvändig, och utskottet avstyrkte motionen (bet. 1999/2000:JuU23 s. 39 f).

I en skrivelse till regeringen i november 2000 har RMV – efter samråd med Riksåklagaren, Rikspolisstyrelsen, Domstolsverket och Socialstyrelsen – föreslagit en organisation för vissa rättsintygsskrivande läkare. Förslaget innebär att, vid grövre vålds- och sexualbrott, rättsintyg i huvudsak bör utfärdas av särskilt utbildade och kontrakterade läkare eller av läkare anställda vid de rättsmedicinska enheterna. Vidare innebär förslaget att RMV ges ett huvudmannaskap för denna del av rättsintygsskrivandet med ansvar för organisation, innehåll, uppföljning och kvalitetssäkring och ges bemyndigande att utfärda nödvändiga föreskrifter och allmänna råd på detta område. De kontrakterade läkarna skall enligt RMV:s årsredovisning för år 2000 erhålla handledning och fortbildning från den rättsmedicinska avdelningen inom upptagningsområdet.

Förslaget bereds för närvarande i Justitiedepartementet.

Utskottet vill återigen understryka vikten av att rättsintygen håller en hög kvalitet. Det är därför med tillfredsställelse som utskottet konstaterar att RMV nu lämnat förslag till konkreta åtgärder för att åstadkomma en förbättring. Mot bakgrund härav anser utskottet att det inte krävs något uttalande från riksdagens sida. Utskottet vill emellertid samtidigt framhålla det angelägna i att regeringen ser till att utvecklingsarbetet bedrivs skyndsamt, så att en kvalitetsförhöjning snarast kommer till stånd.

Med hänvisning till att motion Ju813 liksom motionerna So450 och So545 i nu aktuella delar får anses tillgodosedda föreslår utskottet att riksdagen avslår desamma.

Rättshjälp vid s.k. pisksnärtsskador

Utskottets förslag i korthet

Utskottet föreslår att riksdagen avslår ett yrkande om större möjligheter till rättshjälp vid s.k. pisksnärtsskador. Enligt utskottets bedömning innebär gällande reglering att den som drabbats av en pisksnärtsskada inte av kostnadsskäl bör behöva avstå från att driva frågor om ersättning för skadan. Något behov av att utöka möjligheten att erhålla rättshjälp i fråga om tvister om pisksnärtsskador anser utskottet inte föreligga.

I motion So301 (mp) efterfrågas större möjligheter till rättshjälp vid s.k. pisksnärtsskador.

Med pisksnärtsskada förstås en skada i nackregionen som kan uppkomma i samband med påkörningar bakifrån och vissa andra slag av trafikolyckor.

Av trafikskadelagen (1975:1410) följer att personskada till följd av trafik med motordrivet fordon i princip ger rätt till trafikskadeersättning, som utgår ur trafikförsäkringen för fordonet. Trafikskadeersättning beräknas på motsvarande sätt som skadestånd enligt skadeståndslagens (1972:207) bestämmelser.

När det gäller ersättning ur trafikförsäkring, riktas anspråken normalt mot försäkringsgivaren, dvs. den som försäkrat fordonet. Den skadelidande har i och för sig rätt att i stället begära skadestånd enligt skadeståndslagens bestämmelser och talan riktas då mot skadevällaren. Sådana processer torde dock i praktiken vara sällsynta.

Av 10 § första stycket 10 rättshjälpslagen (1996:1619) framgår att rättshjälp inte får beviljas i en angelägenhet som rör trafikskadeersättning enligt trafikskadelagen. Rättshjälp får dock beviljas i en sådan angelägenhet om ett mål eller ärende har inletts vid domstol eller enbart rör annan skada än personskada.

Enligt lagmotiven var ett huvudsakligt skäl för denna bestämmelse, som infördes år 1988, att det allmänna inte skulle behöva betala kostnader för sådant rättsligt bistånd som slutligen kom försäkringsbolagen till godo. Det rör sig här om tvister där det egentligen är försäkringsbolagen som berörs och inte de formella parterna. Regleringen innebär således att någon rättshjälp inte får beviljas så länge tvisten om trafikskadeersättning är utomprocessuell. Under detta skede förutsätts försäkringsbolagen bära parternas kostnader för rättsligt biträde.

I motiven framhålls dock att i de fall den skadelidande och försäkringsgivaren inte kan komma överens om skadeståndsskyldigheten eller om skadeersättningens storlek, återstår för den skadelidande att väcka talan vid domstol. När ett skadeståndsärende gått så långt brukar försäkringsbolagen i allmänhet upphöra att ta ansvaret för den skadelidandes kostnader för förfarandet. Är saken anhängig vid domstol, bör därför den skadelidande ha möjligheter till rättshjälp (prop. 1987/88:73 s. 29).

Väljer den som drabbats av en trafikskada att väcka talan mot skadevällaren i stället för att begära trafikskadeersättning, torde bestämmelsen inte hindra att rättshjälp beviljas.

Utskottet hade att pröva ett motionsyrkande motsvarande det nu aktuella under förra riksmötet. Utskottet anförde då att det för sin del, mot bakgrund av det kostnadsansvar som försäkringsbolagen normalt åtar sig, inte kunde finna annat än att gällande reglering innebär att den som drabbats av en pisksnärtsskada inte av kostnadsskäl skall behöva avstå från att driva frågor om ersättning för skadan. Något behov av att utöka möjligheten att erhålla rättshjälp i fråga om tvister om pisksnärtsskador förelåg inte enligt utskottets uppfattning. Motionsyrkandet avstyrktes (bet. 1999/2000:JuU14 s. 6 f).

Utskottet vidhåller att någon utvidgning av rättshjälpsbestämmelserna inte föreligger för nämnda situationer och avstyrker motion So301 i nu aktuell del.

Reservationer

Utskottets förslag till riksdagsbeslut och ställningstaganden har föranlett följande reservationer. I rubriken anges inom parentes vilken punkt i utskottets förslag till riksdagsbeslut som behandlas i avsnittet.

1. Rätten till domstolsprövning (punkt 1)

av Ingemar Vänerlov (kd), Ragnwi Marcelind (kd) och Staffan Werme (fp).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att utskottets förslag under punkt 1 borde ha följande lydelse:

Riksdagen tillkännager med anledning av motionerna 2000/01:Ju809 och 2000/01:Ju933 yrkande 18 som sin mening för regeringen vad som anförs i reservation 1.

Ställningstagande

Under senare år har möjligheten att få sin sak prövad i två instanser inskränkt. Samtidigt med denna utveckling har förenklingar i underrättsförfarandet införts, bl.a. har delgivningsförfarandet blivit mer summariskt. Enligt vår mening främjas inte rättssäkerheten av att prövningen i första instans blir enklare och mer summarisk samtidigt som möjligheten att få till stånd en överprövning minskar.

Inte minst gäller detta kravet på prövningstillstånd i brottmål. Även om påföljden stannar vid böter kan den som döms drabbas mycket hårt. Det är i högsta grad otillfredsställande att bara en instans prövar mål som kan få vittgående konsekvenser för den enskilde.

Mot bakgrund av det anförda anser vi att regeringen bör återkomma till riksdagen med förslag om att utöka möjligheterna till överprövning av domstolsavgöranden.

2. Avskaffande av specialdomstolarna (punkt 2)

av Fredrik Reinfeldt (m), Maud Ekendahl (m), Jeppe Johnsson (m) och Anita Sidén (m).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att utskottets förslag under punkt 2 borde ha följande lydelse:

Riksdagen tillkännager med anledning av motion 2000/01:Ju403 som sin mening för regeringen vad som anförs i reservation 2.

Ställningstagande

Vi står fast vid det principiella synsätt i fråga om specialdomstolarna som utskottet gav uttryck för under riksmötet 1993/94, nämligen att specialdomstolarna i möjligaste mån bör avskaffas. Enligt vår uppfattning bör deras uppgifter övertas av de allmänna domstolarna. Vid en sådan överföring är det givetvis av stor vikt att man tar till vara den kompetens som utvecklats vid specialdomstolarna.

Särskilt angeläget är det att avskaffa Marknadsdomstolen som till höga kostnader avgör ett begränsat antal mål och ärenden.

Regeringen bör alltså få i uppdrag att återkomma till riksdagen med ett förslag om hur de återstående specialdomstolarna skall kunna avvecklas och deras uppgifter överförs till de allmänna domstolarna.

3. Ersättning till vittnen (punkt 4)

av Fredrik Reinfeldt (m), Maud Ekendahl (m), Jeppe Johnsson (m) och Anita Sidén (m).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att utskottets förslag under punkt 4 borde ha följande lydelse:

Riksdagen tillkännager med anledning av motion 2000/01:Ju930 yrkande 11 som sin mening för regeringen vad som anförs i reservation 3.

Ställningstagande

Enligt vår mening bör reglerna för ersättning av allmänna medel till vittnen ses över. Nuvarande ersättningsbelopp är alltför låga. Det får ankomma på regeringen att vidta erforderliga åtgärder. Detta bör ges regeringen till känna.

4. Hemliga tvångsmedel (punkt 8)

av Alice Åström (v) och Yvonne Oscarsson (v).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att utskottets förslag under punkt 8 borde ha följande lydelse:

Riksdagen tillkännager med anledning av motion 2000/01:Ju804 och med avslag på motionerna 2000/01:Ju304 yrkande 1 och 2000/01:Ju933 yrkande 30 som sin mening för regeringen vad som anförs i reservation 4.

Ställningstagande

Svenskar har hittills i högre grad än medborgare i andra länder litat på myndigheternas goda avsikter när det varit fråga om att använda sig av hemliga tvångsmedel. Det har lett till att vi i Sverige har ovanligt suddiga gränser kring statens rätt att tillgripa tvång, vilket i sin tur leder till försämrad rättssäkerhet. Som exempel kan nämnas att inte alla hemliga tvångsmedel lagregle-

rats och att den parlamentariska kontrollen försvåras av att underlaget för densamma innehåller vaga och intetsägande uppgifter.

Mot denna bakgrund menar vi att det omgående krävs grundläggande åtgärder för att stärka rättssäkerheten vid användningen av hemliga tvångsmedel. Sådana åtgärder måste vidtas innan man ens diskuterar en utvidgning av metoderna för övervakningen. Det krävs för det första en oberoende utvärdering av behovet och effektiviteten av de hemliga tvångsmedel och andra övervakningsmetoder som används i dag. För det andra krävs en kraftig förstärkning av tillförlitligheten i den statistik som ligger till grund för den parlamentariska kontrollen. För det tredje måste det införas regler om att den som utsatts för hemliga tvångsmedel skall underrättas om det i efterhand och få möjlighet att överklaga beslutet. För det fjärde bör alla hemliga tvångsmedel som i dag används, exempelvis annan s.k. teknisk avlyssning och pejling, regleras i lag. För det femte är det nödvändigt att införa bestämmelser om användning av överskottsinformation, dvs. information om annat än det brott som föranlett tvångsmedelsanvändningen, som polisen fått som en följd av den hemliga övervakningen. För det sjätte måste det inrättas ett oberoende kontrollorgan som har till uppgift att tillgodose rättsskyddet dels vid tillståndsprovningen, dels vid själva genomförandet av tvångsåtgärden.

Det får ankomma på regeringen att återkomma till riksdagen med förslag till sådana lagändringar och andra åtgärder som vi anser bör vidtas.

Vi ställer oss alltså bakom motion Ju804. Av vårt ställningstagande följer att motionerna Ju304 och Ju933 i här aktuella delar bör avslås av riksdagen.

5. Hemliga tvångsmedel (punkt 8)

av Kia Andreasson (mp).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att utskottets förslag under punkt 8 borde ha följande lydelse:

Riksdagen tillkännager med anledning av motion 2000/01:Ju804 yrkandena 1, 2 och 4–6 och med avslag på motionerna 2000/01:Ju304 yrkande 1, 2000/01:Ju804 yrkande 3 och 2000/01:Ju933 yrkande 30 som sin mening för regeringen vad som anförs i reservation 5.

Ställningstagande

På de skäl som anförs i reservation 4 yrkar jag bifall till motion Ju804 yrkandena 1, 2 samt 4–6. När det gäller förslaget i yrkande 3 om att det måste införas regler om att den som utsatts för hemliga tvångsmedel skall underrättas om det i efterhand har jag en från motionen avvikande uppfattning. Det är enligt min mening svårt att överblicka vilka konsekvenser en sådan underrättelseskyldighet skulle kunna få. Innan ställning tas krävs en djupare utredning och analys. Jag yrkar därför avslag på motionen i denna del.

Detta innebär alltså att jag ställer mig bakom motion Ju804 yrkandena 1, 2 och 4–6 och regeringen bör få ett uppdrag i enlighet med detta. Av mitt ställ-

ningstagande följer att motionerna Ju304 yrkande 1, Ju804 yrkande 3 och Ju933 yrkande 30 bör avslås av riksdagen.

6. Tvångsmedicinering (punkt 9)

av Fredrik Reinfeldt (m), Maud Ekendahl (m), Jeppe Johnsson (m) och Anita Sidén (m).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att utskottets förslag under punkt 9 borde ha följande lydelse:
Riksdagen tillkännager med anledning av motion 2000/01:Ju931 yrkande 7 som sin mening för regeringen vad som anförs i reservation 6.

Ställningstagande

Vi anser att det är av största vikt att polisen förfogar över så effektiva medel som möjligt i kampen mot den illegala narkotikahandlingen. Ett särskilt problem i sammanhanget är den form av heroinförsäljning som innebär att heroinet säljs i inlindade kapslar som förvaras i munnen. Vid ett polisingripande kan den som innehar heroinet omedelbart svälja kapslarna. Nuvarande regler om kroppsbesiktning innebär att polisen inte har någon effektiv metod för att säkra bevisning om narkotikainnehavet. För att råda bot på denna brist anser vi att det bör vara möjligt för polisen att i den nu beskrivna situationen låta sjukvårdspersonal ge den misstänkte kräkmedel. Visserligen kan en tvångsmedicinering av detta slag vara diskutabel från etisk synpunkt, men det bör framhållas att narkotikalangarna systematiskt utnyttjar polisens utredningssvårigheter.

Frågan om användning av kräkmedel som ett tvångsmedel har utretts och beretts i Regeringskansliet i många år. Mot den bakgrunden är det enligt vår mening inte rimligt att nu också invänta beredningen av Narkotikakommissionens betänkande även om det innehåller ett förslag om att tillåta kräkmedel i vissa situationer. Det bör i stället ankomma på regeringen att snarast återkomma till riksdagen med ett förslag i enlighet med vad vi nu anfört.

7. Preskriptionsavbrott (punkt 10)

av Fredrik Reinfeldt (m), Maud Ekendahl (m), Jeppe Johnsson (m) och Anita Sidén (m).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att utskottets förslag under punkt 10 borde ha följande lydelse:
Riksdagen tillkännager med anledning av motion 2000/01:Ju930 yrkande 6 som sin mening för regeringen vad som anförs i reservation 7.

Ställningstagande

Nuvarande regler om preskription av brott innebär att den misstänkte måste häktas eller få del av åtal för att preskriptionsavbrott skall inträda. I vissa fall

har den misstänkte kunnat hålla sig undan delgivning så länge att brottet preskriberats. För brottsoffret innebär detta – förutom oro och frustration över att gärningsmannen går fri – att möjligheten att få bistånd av åklagare vid talan om skadestånd på grund av brott går förlorad. Den som drabbats av brottet är då hänvisad till att själv föra talan om skadestånd, såvida inte detta anspråk preskriberats enligt civilrättsliga regler. Om gärningsmannen undandrar sig delgivning kan det möjligen också påverka brottsoffrets möjligheter att erhålla brottskadeersättning. Ett sätt att komma till rätta med de nu redovisade problemen skulle vara att ändra delgivningsreglerna så att åtalspreskriptionen avbröts redan genom att den misstänkte delgavs förundersökningsprotokollet. Regeringen bör få i uppdrag att återkomma till riksdagen med lagförslag som tillgodoser det nu anförda.

8. Strafföreläggande (punkt 11)

av Staffan Werme (fp).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att utskottets förslag under punkt 11 borde ha följande lydelse:
Riksdagen tillkännager med anledning av motion 2000/01:Ju933 yrkande 11 som sin mening för regeringen vad som anføres i reservation 8.

Ställningstagande

Enligt min mening finns det utrymme för att låta strafföreläggande avse också fängelse. Särskilt gäller detta vid s.k. artbrott, t.ex. rattfylleri, där det finns en fast påföljdspraxis. Att använda strafföreläggande i dessa fall skulle innebära både en snabb reaktion på brottet och ett effektivare utnyttjande av samhällets brottsbekämpande resurser. Jag anser därför att det bör utredas om strafföreläggande skall kunna avse fängelse som påföljd. Det får ankomma på regeringen att tillsätta en sådan utredning.

Särskilt yttrande

Nämndemän (punkterna 5–7)

Fredrik Reinfeldt (m), Ingemar Vänerlov (kd), Maud Ekendahl (m), Ragnwi Marcelind (kd), Jeppe Johnsson (m), Gunnel Wallin (c), Anita Sidén och Staffan Werme (fp) anför:

Nämndemännen fyller en viktig funktion i våra domstolar. Det är därför angeläget att försöka åstadkomma en för befolkningen mer representativ nämndemannakår än vad som är fallet i dag. För detta krävs förändringar. Vi anser t.ex. att det kan ifrågasättas om inte nuvarande regler om nämndemäns ersättning motverkar den i lag uppställda målsättningen att nämndemannakåren skall ha en allsidig sammansättning med hänsyn till ålder, kön och yrke. En åtgärd som kan vidtas för att underlätta för en spridning av nämndemannauppgiften är att låta ersättningen även omfatta barnomsorgskostnader för hemarbetande nämndemän.

För att kunna fullgöra sina uppdrag krävs det att nämndemän får en ordentlig introduktion vid tillträdet. Än viktigare är det emellertid med en kontinuerlig fortbildning för dessa förtroendevalda. Enligt vår mening är det här inte tillräckligt med regelbunden information.

Med hänsyn till att en utredning om bl.a. rekryteringen av nämndemän nu tillsatts har vi valt att inte reservera oss. Enligt vår mening bör utredningen särskilt beakta vad vi nu anfört.

BILAGA

Förteckning över behandlade förslag

Motioner från allmänna motionstiden

2000/01:Ju304 av Bengt Silfverstrand och Claes-Göran Brandin (s):

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om skärpt lagstiftning mot grövre brottslighet.

2000/01:Ju403 av Stig Rindborg m.fl. (m):

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om marknadsdomstolen och partssammansatta domstolar.

2. Riksdagen begär att regeringen lägger fram förslag om hur special- och partssammansatta domstolar kan avvecklas samt deras mål och ärenden inordnas i det allmänna domstolsväsendet.

2000/01:Ju406 av Helena Bargholtz m.fl. (fp):

Riksdagen begär att regeringen tillsätter en utredning om ett nytt tillsättningsförfarande när det gäller nämndemän.

2000/01:Ju413 av Agneta Lundberg m.fl. (s):

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att arbeta för att nämndemännen i Sveriges domstolar utgör en så representativ sammansättning som möjligt vad gäller Sveriges befolkning.

2000/01:Ju417 av Eskil Erlandsson (c):

Riksdagen tillkännager för regeringen vad som anförs om behovet av introduktion av nämndemän och kontinuerlig fortbildning av desamma.

2000/01:Ju804 av Gudrun Schyman m.fl. (v):

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening att en oberoende utvärdering av behovet och effektiviteten av de hemliga tvångsmedel som finns i dag skall genomföras.

2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening att en kraftig förstärkning av den statistik som ligger till grund för den parlamentariska kontrollen skall genomföras.

3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening att regler måste införas som innebär att den som utsatts för hemliga tvångsmedel skall under rättas om det efter avslutad förundersökning och ges möjlighet att överklaga felaktiga beslut.

4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening att alla hemliga tvångsmedel som används skall vara reglerade i lag.

5. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening att användandet av så kallad överskottsinformation skall regleras i lag.

6. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening att ett oberoende kontrollorgan skall inrättas som har till enda uppgift att tillgodose rättsskyddet dels vid tillståndsprövningen av hemliga tvångsmedel, dels vid genomförandet av tvångsåtgärden.

2000/01:Ju809 av Ragnwi Marcelind m.fl. (kd):

Riksdagen begär att regeringen ser över möjligheterna att avskaffa kravet på särskilt prövningstillstånd vid bötesdomar.

2000/01:Ju813 av Maud Ekendahl och Cristina Husmark Pehrsson (m):

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om behovet av åtgärder syftande till att göra rättsintygen tydligare.

2000/01:Ju814 av Birgitta Sellén (c):

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att göra en ny rättegångsutredning.

2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att införa jourdomstolar i Sverige.

2000/01:Ju817 av Marina Pettersson (s):

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om möjligheterna att inrätta jourdomstolar.

2000/01:Ju913 av Alf Svensson m.fl. (kd):

14. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att nämndemännens arvoden, inklusive barnomsorgskostnader för hemarbetande, ses över.

2000/01:Ju930 av Gun Hellsvik m.fl. (m):

6. Riksdagen begär att regeringen lägger fram förslag till ändring av delgivningsreglerna.

11. Riksdagen begär att regeringen lägger fram förslag till ändring av regler för ersättning till vittnen.

2000/01:Ju931 av Gun Hellsvik m.fl. (m):

7. Riksdagen begär att regeringen lägger fram förslag om möjligheten att använda kräksirap i enlighet med vad som anförs i motionen.

2000/01:Ju933 av Siw Persson och Johan Pehrson (fp):

11. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om strafförelägganden.

18. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om rätten till prövning i två instanser.

20. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om ett nytt system för nämndemän.

30. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om integritet och tvångsmetoder.

2000/01:So301 av Barbro Feltzing (mp):

3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om rättshjälp vid pisksnärtsskador.

2000/01:So450 av Matz Hammarström m.fl. (mp):

8. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som i motionen anförs om rättsintyg.

2000/01:So545 av Lena Ek m.fl. (c):

15. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om behovet av att förbättra rättsintygens användbarhet.